

İBRÂHÎM B. MUHAMMED EL-HASANKEYFÎ'NİN İRŞÂDU'L-MU'MİNÎN VE İKÂZU'L-ĞÂFİLÎN ADLI ESERİNİN HADİS İLMİ AÇISINDAN DEĞERİ

Abdurrahman ECE*

ÖZET

1933 yılında halen Batman iline bağlı Hasankeyf ilçesinde dünyaya gelen İbrâhîm b. Muhammed, hadis alanında İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-ğâfilîn adlı bir eser kaleme almıştır. İsminden de anlaşıldığı gibi eser, daha çok irşat ve nasihat amaçlı yazılmış son dönem eserlerinden biridir. Eserin elliden fazla konuyla ilgili seçme rivayetleri muhtevi olması onun hadis ilmi açısından değerlendirilmesini ve ilim dünyasına tanıtılmasını gerekli kılmaktadır.

Müellifin eserini, yaşadığı yıllardaki toplumun, özellikle Ülkemizin doğusunda yaşayan halkın iman, amel ve ahlakında gördüğü zaafı ve dinî ihtiyaçları dikkate alarak kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte eserin değerlendirilmesinin, dönemin hadis anlayışı hakkında da bize ipuçları vereceği kanaatindeyiz. Zira müellif, aynı zamanda kendi dönemindeki medreselerde yüzlerce talebe okutup yetiştiren bir âlimdir.

Çalışmada öncelikle İbrâhîm b. Muhammed el-Hasankeyfî kısaca tanıtılmış, daha sonra müellifin İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-ğâfilîn adlı eseri, hadis ilmi açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın gerek müellif, gerekse yaşadığı dönemdeki medrese hocaları ile buralardan çıkan talebelerin hadis/sünnet anlayışları hakkında bir fikir ortaya koyacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: *el-Hasankeyfî, Medrese, İrşâd, Hadis.*

* Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Bölümü, e-mail: arahman1977@hotmail.com.

İbrâhîm B. Muhammed El-Hasankeyfî'nin İrşâdu'l-Mu'minîn ve İkâzu'l-Ğâfilîn Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Değeri

İRŞÂDU'L-MU'MİNÎN VE İKÂZU'L-ĞÂFILÎN BOOK OF İBRÂHÎM B. MUHAMMED EL-HASANKEYFÎ AND ITS POSITION IN HADITH SCIENCE

ABSTRACT

İbrâhîm b. Muhammed was born in 1933 in Hasankeyf district in the province of Batman. In the area of Hadith, he made a work called İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-ğâfilîn. As it is understood from his name, the work is mostly for sermon and advice.

The book is one of the most recently written works and contains selected hadiths on more than 50 topics. It is necessary for the work to be evaluated in terms of the science of hadith and be introduced to the world of science.

The work was taken in consideration of the religious needs of the society in the years when the author lived, especially the eastern people. The evaluation of the work will also give us clues about the hadith understanding of that period. Because the author is also a scholar who is sitting in the madrasahs of his time and educating hundreds of students.

In the study, İbrâhîm b. Muhammed was first introduced briefly, and later his work named "İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-ğâfilîn" was evaluated from the aspect of hadith science. As a result of the study, we are convinced that there will be an opinion about the hadith/circumcision perceptions of the madrasahs folk of the period in which the author and the author live.

Key Words: *al-Hasankeyfî, Madrasa, Irshad, Hadith.*

1. Giriş

Hadis tarihi içinde hadislerin tesbit, tedvin ve tasnifi kadar onların doğru anlaşılıp hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla yapılan şerh ve tehzîb çalışmaları da önemlidir.

Hadisler hicrî ilk bir buçuk asırda tesbit ve tedvin edilmiş, daha sonra da belli bir sıra ve düzene göre sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Tehzîb dönemi denilen bir sonraki dönemde ise daha önce yazılmış hadis eserleri üzerinde yeni çalışmalara gidilmiştir. Bunlar arasında özellikle hadisleri yeniden tasnif, tetkik, cem', şerh ve değerlendirmeye yönelik çalışmalar yanında hadislerin hayata yansımaları sağlamak amacıyla yapılan müstakil çalışmalar öne çıkmaktadır. Bu çalışmalar üzerinde daha fazla durulması gerektiğini düşünüyoruz. Zira Kur'an, yaşanmak için indirilmiş olup Onun hayata doğru yansımaları sağlayacak olan da Sünnettir, hadislerdir. Nitekim Kur'an, fikirden ziyade eylemin önemini vurgulayan bir kitaptır.² İmanın semeresinin ibadet, ibadetin semeresinin ahlak olduğu açıktır. Öyleyse Ahlakın yerleşmediği toplumlarda iman ve ibadetten söz etmek doğru değildir.³

Hadis âlimlerinin yaptığı çalışmalar içerisinde ilk sıralarda yer alan hadis cüzleri, kırk hadisler, imân, ilim, zühd ve'r-rekâik gibi belirli konularla ilgili eserler, toplumdaki İslam ahlakını sağlamlaştırmak için kaleme alınmışlardır. Bunların yazımına hicrî ilk asırdan itibaren başlanmış olması, bu tür eserlerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.⁴

Özellikle toplumda İslam ahlakını yerleştirmek için vaaz, nasihat ve sohbetlerde gerekli olacak hadisler, bu tür eserlerde cem' edilmiştir. Bunlar, bütün Müslümanları doğrudan ilgilendirdiği için günümüzde de halkın eğitimi için oldukça önemli ve gerekli çalışmalardır.

Tarihi seyir içinde telif edilen bu tür eserlerden en çok hüsnü kabul görüp vaaz ve sohbetlerde güvenle kullanılanların başında, el-Münzirî'nin (ö. 656) *et-Terğîb ve't-Terhib*'i ile en-Nevevî'nin (ö. 676) *Riyâzü's-Sâlihîn* adlı eserinin

2 Hayri Kırbaçoğlu, *Eskimez Yeni*, Otto yayınları, Ankara 2017, s. 65.

3 Bu anlamdaki bir hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğerleri, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1999/1420, XV, 421; Hâkim en-Neysâbüri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, (I-IV), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty, IV, 166.

4 Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1996, s. 80.

geldiği bilinmektedir. Hicrî yedinci asırda yazılan bu iki eserden özellikle ikincisi birçok çalışmaya da konu olmuş,⁵ olmaya da devam etmektedir.⁶

Değişen dünyanın getirdiği yeni sorunlar ile zamanın şartları dikkate alınarak, ihtiyaçlar doğrultusunda bu tür eserlerin de yeniden tasnif edilmesi gerektiği muhakkaktır. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber'in Sünnetinin hayata yön veren bir kaynak olma niteliğini sürekli olarak devam ettirmesi için her çağda yeniden yorumlanması diğer bir ifadeyle güncel tutulması gerekir. Başka bir ifadeyle Sünnet'ten bu çağa yönelik mesajlar vermesi isteniyorsa, Hz. Peygamber'in hadislerinin çağın ihtiyaçlarına göre tasnif ve yorumlanmaları kaçınılmazdır.⁷ Diyanet İşleri Başkanlığının son yıllarda çıkardığı “*Hadislerle İslam*” adlı çalışması bu bağlamda yazılmış değerli bir eserdir.⁸

İslam ümmetinin çok büyük bir tehditle karşı karşıya bulunduğu günümüzde, Müslümanların birliğinin çimentosu olan Hz. Peygamber'in Sünnetine her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır. Başta ilim adamları olmak üzere bütün İslam âlemi, Hz. Peygamber'in Sünnetini çağın şartları içerisinde tekrar hayata nasıl geçirileceği üzerinde ciddiyetle düşünüp, süratle eyleme yönelmelidir.⁹

İşte toplumda İslam ahlakının yerleşmesine katkıda bulunmak amacıyla son dönemde yazılan eserlerden birisi de İbrâhîm b. Muhammed el-Hasankeyfî'nin “*İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-ğâfilîn*” adlı eseridir. Müellif, bu çalışmasını halka yönelik verilecek vaaz ve sohbetlerde yardımcı bir eser olması amacıyla te'lif etmiştir. Kanaatimizce eserin yazıldığı yıllardaki bölgesel şartlar ile imkânsızlıklar onun gün yüzüne çıkmasını engellemiştir.¹⁰

Malumdur ki müellifin yaşadığı dönemde, Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgesindeki medreselerinde yetişen âlimlerin kaleme aldığı eserler, ilim dünyasında nadir bilinmektedir. Bu eserlerin tespitinin yapılarak yeni çalışmalara konu

5 Bu iki eser ve üzerlerinde yapılan çalışmalar için bkz. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İfav, İstanbul 2003, 154-162.

6 En son Muhammed b. Sâlih el-'Useymîn'in yaptığı şerhini zikredebiliriz. İsmi *Şerhu Riyâdi's-Sâlihîn* olan bu yeni eser, 2017'de Beyrut'ta Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn tarafından basılmıştır.

7 Hayri Kırbaşoğlu, *Eskimez Yeni*, Otto yayınları, Ankara 2017, s.214.

8 *Hadislerle İslam*, adlı eser son dönemde bu alanda yazılmış en geniş eserdir. Eser, 7 cilt olup 2. Baskısı Diyanet İşleri Başkanlığınca Ankara 2013'te yayımlanmıştır; bkz. Bilim Kurulu: Görmez, Mehmet; Özavşar, Mehmet Emin; Ünal, İsmail Hakkı; Ünal, Yavuz, Erul, Bünyamin, *Hadislerle İslam*, I-VII, DİB Yayınları, Ankara 2013.

9 Hayri Kırbaşoğlu, *Eskimez Yeni*, Otto yayınları, Ankara 2017, s. 62.

10 Eserin bilgisayara taranmış nüshası el-Hasankeyfî'nin talebelerinden M. Saki Çakır'dan temin edilmiştir. M. Saki Çakır, halen Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Bölümünde Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır.

edilmelerinin, ilim dünyasına önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz. Dolayısıyla eser, gerek bu yönüyle gerekse dönemin doğu medreselerindeki âlimlerin ilmî anlayışlarını yansıtmaya yönüyle üzerinde durulmaya değerdir.

Bu çalışmanın amacı, eseri ilim dünyasına tanıtmının yanında, eserden hareketle o dönemin medrese eğitiminde yetişenlerin hadis anlayışını bir nebze de olsa ortaya koymaktır.

2. İbrâhîm b. Muhammed el-Hasankeyfi¹¹

İbrâhîm b. Muhammed el-Hasankeyfi 1933 yılında Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde bulunan ve halen Batman iline bağlı Hasankeyf ilçesinde dünyaya gelmiştir. Soyadı Toprak olan ve Abdullah b. Ömer'in (r.a.) soyundan geldiği söylenen el-Hasankeyfi, ilk tahsiline 6-7 yaşlarında annesinin yanında başlamış, âlim olan amcası Ömer'in yanında devam etmiştir. Daha sonra bölgenin önemli âlimlerinden Şeyh Fahreddîn Arnasî¹², Şeyh Cüneyd Zokaydî ve Molla Ali Bileyderî'den¹³ dersler almıştır. 18-19 yaşlarında Molla Şerif Fersafi'den ilim icazetini almıştır.

Şeyh el-Hazin'in torunu Şeyh Zeynelâbidîn'in talebiyle Siirt ili Sarıtepe köyünde ilim hizmetine başlamış, Siirt'in Veysel Karanî (Ziyaret) beldesi yakınlarındaki Karakaya (Kelhok) köyünde devam etmiştir. Zaman zaman bölgedeki diğer âlimlerle ilmî münazaralara girmiştir. Bu köydeki ilme hizmetinden dolayı ismi Kelhokî nisbesiyle bölgede yayılmıştır. Burada sekiz yıl kaldıktan sonra sırasıyla Siirt'in Kurtalan ilçesine Bağlı Çayırılı köyü, Diyarbakır ili merkeze Bağlı Kesikağaç köyü, Silvan ilçesinin Alibey ile Beypınar köyleri, Bismil ilçesinin Bahçe ile Yukarı Dolay köyleri ve son olarak Adıyaman ilinin Menzil köyünde talebe yetiştirir.¹⁴ Onun bu kadar yer değiştirmesinin arkasında münazaracı kişiliğinin yanında farklı yerlerde ilim öğretme ve irşat hizmetinde bulunma azim ve kararlılığının yattığını düşünüyoruz. Nitekim daha talebe iken âlimlerle münazaralara girişmiş, ilim öğretmeye başladıktan sonra da bu durumun devam ettiği hayat hikâyesinden anlaşılmaktadır.

11 Hayatı ve eserleri hakkında verilen bilgiler için, "Mehmet Saki Çakır, "Seyda Molla İbrahim Kelhokî'nin Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Yönü Ve Eğitim Öğretim Metodu", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: X Kasım 2013, s.73-97" makaleden yararlanılmıştır.

12 Abdülkerim Ünal, "Molla Fahrettin Batmanî'nin Hayatı ve Eserleri", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: III Nisan 2010, s. 133.

13 Adı geçen makalede hocanın ismi Molla Osman Bileyderî olarak geçmektedir. Ancak makale yazarı Mehmet Saki Çakır ile yaptığımız görüşmede bu ismi, Molla Ali Bileyderi olarak tashih etmiştir. Görüşme Yeri ve Tarihi: Siirt Üniversitesi, 15/11/2017.

14 Mehmet Saki Çakır, *a.g.m.*, s. 76-78.

Yarım asırdan fazla ilim öğretme faaliyetinde bulunan İbrâhîm b. Muhammed el-Hasankeyfî, 5 Aralık 2006 yılında Menzil'de vefat etmiştir. Onun kabrinin başında yazılı olan, “Çok salih biriydi, bu civarda böyle bir âlim görmedik”¹⁵ ifadeleri, onun ilmi seviyesine işaret etmektedirler.

Vefat edinceye kadar güçlü hafızasından ve görme yeteneğinden bir şey kaybetmeyen el-Hasankeyfî, Seyyid Muhammed Sâkî (Adıyaman/Menzil), Seyyid Muhammed Fettâh (Adıyaman/Menzil), Seyyid Muhammed Halil (Prof. Dr./Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Seyyid Muhammed (Batman), Seyyid Nizameddin (Elazığ/Palu) başta olmak üzere daha birçok talebe yetiştirmiştir.¹⁶

el-Hasankeyfî'nin geride bıraktığı bilinen eserleri şunlardır: *Kitâbü'l-akâid*, *Kitâbü'l-ferâiz*, *Mebhasü'l-hayz ala mezhebi's-Şâfiyye ve'l-Hanefiyye*¹⁷ ve çalışmamızın konusu olan *İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-Ġâfilîn* adlı eseri. Bıraktığı eserlere bakıldığında onun fıkıh ağırlıklı çalıştığı, bunun yanında hadis ile akâid konularında da kendisini yetiştirdiği söylenebilir. O, eserlerini daha çok verdiği derslerde talebelere kolaylık sağlaması için telif etmiştir. Bölgenin âlimlerinden Şeyh Seyyid Abdalbaki'nin onun hakkında söylediği “Eğer Şafî Mezhebinin kitapları ortadan kalkarsa, Molla İbrahim onların hepsini yeniden yazar”¹⁸ sözü, onun Şafî fikhındaki üstün ilmî yeteneğine işaret etmektedir.

3. İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-Ġâfilîn Adlı Eseri

el-Hasankeyfî, hadis alanıyla ilgili *İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-Ġâfilîn* adında bir eser kaleme almıştır. Arapça yazılmış olan bu eserin müellif nüshası yazma olarak oğlu Muhammed'in yanında bulunmaktadır.¹⁹ Eserin iç kapağında ismi, *İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-Ġâfilîn* olarak yer almış, müellifin ismi de “Te'lifü'l-hakîr el-fakîr el-mu'terif bi'l-'aciz ve't-taksîr İbrâhîm b. Muhammed el-Hasankeyfî” olarak açıkça belirtilmiştir. Ayrıca eserin giriş kısmında müellifinin künye bilgileri de yer almaktadır.²⁰

Eserin 1397/1977 tarihinde yazıldığına dair son sayfasına not düşülmüştür.²¹ Müellifin el yazması olan eser, içindekilerle beraber 336 sayfadan oluşmaktadır.

15 Mehmet Saki Çakır, *a.g.m.*, s. 78.

16 Daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Saki Çakır, *a.g.m.*, s. 78-80.

17 Bu eserler hakkında bilgi için bkz. Mehmet Saki Çakır, *a.g.m.*, s. 82.

18 Mehmet Saki Çakır, *a.g.m.*, s. 83.

19 Mehmet Saki Çakır, *a.g.m.*, s. 82; Biz bu eserin bilgisayar ortamına taranmış renkli nüshasını Mehmet Saki Çakır'dan temin ettik.

20 İbrahim b. Muhammed el-Hasankeyfî, *İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-Ġâfilîn*, Müellif nüshası, s.1.

21 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 429.

İki sayfalık giriş kısmından sonra ana konulara geçilmiş, konular “el-bâb” başlıklarıyla birbirinden ayrılmıştır.

Eserin yazılma amacı giriş bölümünde kısaca şöyle açıklanmıştır: “Mademki Resûlullâh (s.a.s.)’den sahih olarak şu hadisler nakledilmiştir: “*Kişi kardeşinin yardımcısı olduğu sürece Allah da onu yardımcısı olur.*”²² “*Her kim bir hayra delâlet ederse o hayrı yapanın ecri kadar mükâfat alır.*”²³ “*Her kim doğru olan bir şeye davet ederse, o doğruya tabi olanların mükâfatları kadar ecir alır. Bu onların ecrinden de bir şey eksiltmez.*”²⁴ Ben de kendimi toparlayıp Rabbime güvenerek nebevî hadislerden bir “muhtasar” cem’ etmeye karar verdim. Bu eserde vaiz ve imamlar başta olmak üzere yararlanmak isteyen herkes için gerekli olan terğîb ve terhîb hadisleri ile bütün ahlak-ı dinî hadislerini topladım. Eser, bütün Müslümanlar ve inananlar için yararlı ve faydalı bir eserdir...”²⁵

Müellifin son derece Sünnete bağlı birisi olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre “Sünnet” Hz. Peygamber’in (s.a.s.) örneklidir. Sünnete/hadislere karşı görüşünü eserinin dış kapağına yazdığı bir tek cümle ile kısaca şöyle dile getirmiştir:

أوجب علي الناس التأسى به قولا وفعلا مطلقا بلا استثناء²⁶

“Allah, söz ve fiillerinde insanların, Resûlullah’ı (s.a.s.) istisnasız, mutlak bir şekilde örnek almasını vacip kılmiştir.”²⁷ Her insan gibi kendisinin de hatalarının olabileceğini eserin en başındaki giriş bölümünde, isminin önüne koyduğu “el-Hakîr, el-Fakîr, el-Mu’terif bi’l-‘aciz ve’t-taksîr” ifadeleriyle anlatmaya çalışmıştır.²⁸

O, eserini yazmada önce hadislerden ilham aldığını ve tek amacının Allah katında mükâfat elde etmek olduğunu söylemektedir. Onun kullandığı ifadeler, İmâm Nevevî’nin *Riyâzu’s-sâlihîn* adlı eserinin girişinde dile getirdiği ifadelerle çok benzemektedir. Hatta zikrettiği üç hadisin metin ve sıralaması, *Riyâzu’s-sâlihîn*’in girişindeki rivayetlerle aynıdır. Bu da müellifin İmâm Nevevî’den etkilendiğini ve iktibâsta bulunduğunu göstermektedir. el-Hasankeyfî, bâbların girişinde çoğu zaman ilgili ayetleri zikrettikten sonra ilgili rivayetleri verir. O, kaynaklarının muteber kitaplar olduğunu söylese de maksadının temel hadis kay-

22 Müslim, İmâre, 133, Zikir, 38; Ebû Dâvud, Edeb, 68; Tirmizî, Birr, 19.

23 Tirmizî, İlim, 14; Ebû Dâvud, Edeb, 124.

24 Müslim, İlim, 16; Ebû Dâvud, Sünne, 7; Tirmizî, İlim, 15.

25 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 2.

26 İbrahim b. Muhammed el-Hasankeyfî, *İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-Ġâfilîn*, Müellif nüshası, dış kapak.

27 Bkz. Ahzâb, 21.

28 el-Hasankeyfî, *İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-Ġâfilîn*, Kapak sayfasından.

nakları olmadığı anlaşılmaktadır. Zira eserin girişinde isimlerini zikrettiği kaynaklarının temel hadis kaynakları olmadığı görülmektedir. Yaşadığı dönem dikkate alındığında, onun maksadının o dönemdeki medreselerde muteber sayılan eserler olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca dönemin şartlarında müellifin, temel hadis kaynaklarına ulaşmasının kolay olmadığı kanaatindeyiz. Bir başka ifadeyle müellif eserini, eldeki mevcut imkânları kullanarak oluşturmuştur.

el-Hasankeyfî, aldığı hadislerin kaynaklarını, isnatlarını ve râvilerini çoğu zaman zikretmemiştir. Hadislerin sahâbî râvisini de bazen hafzetmiştir. Bundaki amacının hem eserin kaba olmaması, hem de eserden daha kolay istifade edilmesini sağlamak olduğunu söylemiştir.²⁹ Eserinde yalnız merfû' hadislere yer vermemiş, aynı zamanda mevkûf, maktû' hatta ibretli hikâyeler ile büyüklerin sözlerini de zikredilmiştir.

Eserdeki (iki bâb hariç) her bâbın, bir vaazda okunacak şekilde hazırlandığı anlaşılmaktadır. İki bâb; "Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Verilip Önceki Hiçbir Peygambere Verilmemiş Bazı Hesâisü'-Nebî" hakkındaki 49. Bâb ile "Mensûrât" dediği 51. bâb diğer bâblara göre uzun tutulmuş ve üç derse bölünmüştür. Bu durum, aslında her bâbın birer derslik olduğunu göstermektedir.³⁰

Dolayısıyla müellif, senenin her haftasına bir ders/vaaz düşecek şekilde eserini planlamıştır. Bu da onun, haftada bir gün cami cemaatine veya talebelerine toplu bir ders verdiğini akla getirmektedir. Nitekim günümüzde de halen medreselerde haftalık toplu derslerin devam ettiği görülmektedir.³¹

4. Esere Kaynaklık Eden Kitaplar

Müellif, hadisleri sıhhatlerine itimat edilmiş kaynaklardan aldığını, İslam'ın ruhunun etraflarında döndüğü bu kaynakların tedvin ve tedrisinde, her asır ve her bölgedeki önemli âlimlerin ittifak ettiğini söyleyerek, kaynaklarının isimlerini zikretmektedir³² O, kendi kaynakları için her ne kadar böyle bir ifade kullansa da kaynaklarına bakıldığında tamamı için bu hükme varmak zordur. Müellif, bu ifadeleriyle muhtemelen yaşadığı bölgeyi kastetmiştir. Nitekim aşağıda isimlerini vereceğimiz kaynaklarına bakılırsa bunu rahatlıkla anlayabiliriz. Bunlar arasın-

29 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 2.

30 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 389-411.

31 Siirt'in Tillo İlçesinde bulunan ve Burhaneddin hocanın başında bulunduğu Medresede yıllar boyunca aksatılmadan günlük toplu hadis dersleri yapıldığı gibi Cuma günleri de ayrıca toplu bir ders yapılmaktadır. Günlük olmasa da haftalık toplu derslerin diğer medreselerde de olduğu bilinmektedir.

32 Kaynakların isimleri müellifin ifade ettiği şekilde verilmiştir. Bkz. el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 2.

da meşhur ve muteber olanlar olsa da tamamı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Kanaatimizce bunlar, el-Hasankeyfî'nin yaşadığı mıntıkadaki âlimlerce muteber sayılan kitaplardır.

<u>Kaynak İsmi</u> :	<u>Müellifi</u> :
1. <i>et-Tâc (el-Câmi' li'l-Usûl)</i>	Mansûr Alî Nâsîf
2. <i>Riyâzu's-sâlihîn,</i>	Yahyâ b. Şeref en-Nevevî
3. <i>İhyâü ulûmi'd-dîn,</i>	Ebû Hâmid el-Ğazzâlî
4. <i>Hüccetullâh ale'l-âlemîn,</i>	Yûsuf b. İsmâ'il en-Nebhânî
5. <i>el-Envârü'l-Muhammediyye,</i>	Yûsuf b. İsmâ'il en-Nebhânî
6. <i>Tenbihü'l-ğâfilîn,</i>	Ebû'l-leys es-Semerkandî
7. <i>Kurretü'l-uyûn,</i>	Ebû'l-leys es-Semerkandî
8. <i>İrşâdü'l-'ibâd,</i>	Zeynuddîn el-Malîbârî
9. <i>Münebbihât</i>	İbn Hacer el-'Askalânî
10. <i>es-Sevâ'ik (el-Muhrika)</i>	İbn Hacer Heytemî,
11. <i>Nimetü'l-kübrâ,</i>	İbn Hacer Heytemî,
12. <i>İsâfu'r-râğibîn,</i>	Muhamed b. Alî es-Sabbân eş-Şâfiî
13. <i>Revdu'l-fâik (fi'l-mevîz ve'r-rekâik),</i>	Ebû Medyen el-Hureyfiş
14. <i>Ummü'l-berâhîn,</i>	İmam es-Senûsî
15. <i>Keşfü'l-ğumme,</i>	el-Erbilî
16. <i>Delâilü'l-hayrât</i>	Muhammed b. Süleymân el-Cezûlî
17. <i>Tarîkatü'l- Muhammediyye</i>	el-Birgivi

Müellif, kaynaklarının bu kitaplar olduğunu belirtmiştir.³³ İsimlere bakıldığında bunlardan hiç birisinin ilk dönem temel hadis kaynaklarından olmadığı anlaşılmaktadır. Sadece ilk ikisi, hadis derlemesi amacıyla te'lîf edilmiş kitaplardır. Birinci sıradaki *et-Tâc*'ın müellifi Mansûr Alî Nâsîf, eserini usûl-i hamse denilen Buhârî ve Müslim'in *Sahîh'leri*, Ebû Dâvud'un *Süneni*, Tirmizî'nin *Câmi'i* ve Nesâî'nin *el-müctebâ* denilen *Sünen*'inden derleyerek oluşturmuştur.³⁴ İkinci sıradaki *Riyâzü's-Sâlihîn* müellifi İmam Nevevî (ö. 676/1277) de hadislerin sahîh olmalarına dikkat ettiğini ve kaynaklarını da zikrettiğini söylemiştir.³⁵ Dolayısıyla *Riyâzü's-sâlihîn*'deki 1900 civarı hadis arasında zayıf olduğu söylenen çok

³³ el-Hasankeyfî, a.g.e., s. 2.

³⁴ Bkz. Mansûr Alî Nâsîf, *et-Tâc el-Câmi' li'l-Usûl*, I-V, Mektebetu Pâmuk, İstanbul 1381/1961, I, 15-16.

³⁵ Nevevî, *Riyâzü's-sâlihîn*, s. 36.

az rivayet vardır. Aslında kullanılmayacak derecede zayıf rivayetlerin olmadığı iddia edilmiştir.³⁶

el-Hasankeyfî'nin hadisleri aldığı diğer kaynaklar da hadis kaynakları olmamakla beraber hadis derlemesi olan eserler de değildir. Daha çok tasavvufî yönleri de olan ahlak, şemâil, menâkıp, siyer ve fezâil türü kitaplardır. Nitekim *İhyâü ulûmi'd-dîn*, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) başta tasavvuf ve ahlak olmak üzere fıkıh, kelâm gibi ilimlere dair yazdığı önemli eseridir.³⁷ Yûsuf b. İsmâ'îl en-Nebhânî'nin (ö. 1932) *Hüccetullâh ale'l-âlemîn* isimli eseri Resûlullâh'ın (s.a.s.) mucizelerini konu edinen bir eserdir.³⁸ *el-Envârü'l-Muhammediyye* adlı eseri ise siyer ve şemâile dair bir eserdir.³⁹ *Tenbîhü'l-Ġâfilîn* adlı eser, Ebû'l-leys es-Semerkindî'nin (ö. 373) vaaz ve nasihat amaçlı kaleme aldığı birçok zayıf rivayeti içeren bir eserdir. *Kurretü'l-uyûn* diğer adıyla *'Ukûbetü'l-Kebâir* adlı eseri ise insanları büyük günahlardan sakındırmak amacıyla yazılmış bir eserdir. Bunda de zayıf hatta uydurma rivayetlerin varlığı göze çarpmaktadır.⁴⁰ Zeynuddîn el-Malîbârî'nin (ö. 991/1583) *İrşâdü'l-ibâd* adlı eseri, insanları günahlardan sakındırmak için kaleme alınmış mevâize dairedir. el-Hasankeyfî'nin eserine kaynaklık eden diğer bir eser, İbn Hacer el-Askalânî'ye (ö. 852) ait olduğunu zikrettiği *Münebbihât* adlı eserdir.⁴¹ Bu eser, yıllardır meşhur hadis âlimi İbn Hacer adına basılmaktadır. el-Hasankeyfî, bu eserin İbn Hacer'e ait olduğundan hareketle ona güvenmiş ve ondan rivayetler nakletmiştir. Günümüzde de birçok kimse bu eserin İbn Hacer'e ait olduğunu sanmaktadır. Oysa M. Yaşar Kandemir'in ifade ettiğine göre, "Mevâize ait olan bu eser, aslında İbn Hacer'e ait değildir. Muhtemelen İbn Hiccî'ye (ö. 816/1413) aittir. Buradaki yanlışlık, İbn Hiccî'nin⁴² İbn Hacer olarak okunmasından kaynaklanmıştır.⁴³

el-Hasankeyfî'nin kaynaklarından bir değeri olan *es-Sevâ'ik (el-Muhrika)*, İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö.974/1567) Hulefâ-yi Râşidîn'in hilafetlerinin meş-

36 İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 160.

37 Mustafa Çağrırcı, "İhyâü Ulûmi'd-Dîn", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, cilt: 22, sayfa: 10-13.

38 İlyas Üzüm, "Hüccetullâh ale'l-âlemîn", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, cilt: 18, sayfa: 452-453.

39 M. Sait Özervarlı, "Nebhânî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, cilt: 32, sayfa: 471-472.

40 Eser, es-Seyyid el-'Arabî'nin tahkik ve tahrîci ile basılmıştır. Dârü'l-Hulefâ, el-Mensûre, ty.

41 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 2.

42 İbn Hiccî hakkında bilgi için bkz. Sabri Hizmetli, "İbn Hiccî", *DİA*, İstanbul 1999, cilt: 20, sayfa: 66-67.

43 M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, cilt: 19, sayfa: 514-531; Sabri Hizmetli, "İbn Hiccî", *DİA*, cilt: 20, sayfa: 66-67.

ruiyetini ispat ve Şîa'nın bu konudaki görüşlerini tenkit amacıyla yazdığı eseridir. *Nimetü'l-kübrâ* adlı eseri ise Hz. Peygamber'in mevlidine dairdir.⁴⁴ Muhammed b. Alî es-Sabbân (ö. 1206/1792), *İs'âfu'r-râğibîn* adlı eserinde Hz. Peygamber'in sîreti ile âli beytinin faziletini konu edinmiştir.⁴⁵ Ebû Medyen el-Hureyfiş'in *Revdu'l-fâik (fi'l-mevîz ve'r-rekâik)* adlı eseri de müellifinin başında zikrettiği üzere davet ve uyarı mahiyetindeki hitapları, vaazlar, hikâyeler, menkıbeler ve meşâyihin anlatımlarından oluşmaktadır. *Ummü'l-berâhîn*, Eş'arî âlimlerinden es-Senûsî'nin (ö. 895/1490) en meşhur eseridir. Kelime-i şehadetin tefsirinin yapmak için yazılmıştır.⁴⁶ *Keşfü'l-ğumme*, Ebû'l-Hüseyin Ali b. İsâ b. Ebî'l-Feth el-Erbilî'nin (ö. 693) dört cilt olarak basılan Hz. Peygamber başta olmak üzere İmamiyye Şîa'sının imamlarını tanıtan, onlara dair menâkıb ve rivayetleri sıhhat araştırması yapmadan veren eseridir.⁴⁷ *Delâilü'l-hayrât* adlı eser de birçok Müslümanın faziletine inanarak okudukları, Muhammed b. Süleymân el-Cezûlî (ö. 870/1465) tarafından derlen bir salavat mecmuasıdır.⁴⁸ el-Birgivi'nin kaleme aldığı *Tarikatü'l-Muhammediyye* adlı eseri ise Kitap ve Sünnet bağlamında ahlâkî konuları ele almaktadır. Eserde Kitap ve Sünnet'e bağlılığı gereğine temas edilmiş, bid'atın zararlarına dair bazı rivayetler aktarılmıştır.⁴⁹

el-Hasankeyfî'nin bu kitapları eserine kaynak göstermesi kendisinin de ifade ettiği gibi bunlara güvendiğinden kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle ona göre bu kitapların müellifleri sikadır ve kitaplarında zikrettikleri her rivayet sahihtir. Dolayısıyla bir rivayetın sıhhatini, müellifin itimat ettiği müellif ve kitabı belirlemektedir. Onun bu yaklaşımında tasavvufî yönünün de etkisi olduğu kanaatindeyiz.⁵⁰ Zira tasavvuf ehlinin hadis rivayetinde muhaddisler kadar titiz davranmadıkları malumdur. Onlar hadislere bir irşâd vesilesi ve ahlâkî öğüt nazarıyla baktıklarından sened üzerinde pek fazla durmamışlardır. Bazı mutasavvıfların eserlerinde görülen zayıf veya mevzu hadislerin sebebi de bu olmalıdır.⁵¹ Bir başka deyişle mutasavvıflar, hadislerin sıhhatiyle meşgul olmaktan ziyade, amel

44 Cengiz Kallek, "İbn Hacer el-Heytemî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, cilt: 19, sayfa: 531-534.

45 Zülfikar Tüccar, "Sabbân", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, cilt: 35, sayfa: 335-336.

46 Yusuf Şevki Yavuz, "Akaidü's-Senûsî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, cilt: 2, sayfa: 219-221.

47 Eser, 1985 yılında Beyrut'ta Dârü'l-Edvâ tarafından basılmıştır.

48 Süleyman Uludağ, "Delâilü'l-hayrât", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, cilt: 9, sayfa: 113-114.

49 Huriye Martı, "et-Tarikatü'l-Muhammediyye", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2011, cilt: 40, sayfa: 106-108.

50 Tasavvufî yönü için bkz. Mehmet Saki Çakır, *a.g.m.*, s. 82 vd.

51 Ahmed Yıldırım, "Tasavvuf Ehlinin Hadis Rivayeti ve Rivayet Usûlleri Açısından Tasavvuf Hadis Münasebeti", *İslami Araştırmalar*, cilt: 10, sayı: 1-2-3, yıl: 1997, s. 110-111.

etmek ve öğüt almak amacıyla meşgul olmuşlardır. Bunun için de sened ve metin tenkitleri üzerinde yeterince durdukları söylenemez.⁵² Mutasavvıf yönü bulunan müellifimiz de eserini vaaz ve öğüt niteliğinde yazdığı için rivayetlerin tenkidi üzerinde durmamıştır.

Bununla birlikte el-Hasankeyfî, eserine aldığı hadislerin sahih ve muteber olduklarını söylemiştir. O, ilk başlarda zikrettiği hadislerin kaynaklarını başlarında ya da sonlarında vermiştir.⁵³ Ancak ilerleyen sayfalarda bunu devam ettirmemiştir. Kanaatimizce bu durum kaynaklara ulaşmada karşılaştığı zorluklardan da kaynaklanmıştır. Zira müşahede ettiğimiz kadarıyla müellifin yaşadığı bölgede daha otuz yıl öncesine kadar da kaynaklara ulaşmak oldukça zor idi.⁵⁴ Müellifin eserini kırk yıl önce yazdığı dikkate alındığında, o dönemin imkânlarıyla hadislerin sıhhatini ve asıl kaynağını tespit etmek kolay değildir. Müellif, zaman zaman hadis kaynağı sayılmayan kitapları kaynak göstermiştir. Müellifin “kaynaklarım” dediği kitaplar daha önce ifade edildiği gibi zaten temel hadis kaynakları değildir. Ayrıca müellif, aldığı rivayetlerin kaynak ve sıhhat araştırmasına da gitmediğinden eser üzerinde yapılması gereken en önemli çalışma evvela eserdeki tüm rivayetlerin tahrîcinin yapılmasıdır.⁵⁵

Müellifin eserini yukarıda ismi geçen kitaplardaki hadislerden derlemesinin arkasındaki diğer bir neden de kanaatimizce şudur: Bunlar, doğu medreselerinde en çok tanınan ve temel hadis kaynakları gibi itibar gören kitaplardır. O dönemdeki medreselerde kâfi derecede hadis ilimlerinin okutulmamasının da bunda etkisi olmuştur. Günümüzde şahit olabildiğimiz doğu medreselerinde, halen hadis usulü, tarihi ve edebiyatı dersleri ya hiç okutulmamakta ya da yetersiz verilmektedir.⁵⁶ Medreselerden mezun olan kişilerin/mucâzların rivayetleri delil olarak alırken sıhhat ve kaynak araştırmasına gitmemelerinin önemli nedenlerinden birisinin bu olduğunu düşünüyoruz.

52 Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İfav yayınları, İstanbul 2013, s. 69-70-71; Mutasavvıfların hadis anlayışı için bkz. Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.

53 Misal olarak bkz. el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 3, 4, 13.

54 el-Hasankeyfî'nin hayatta olduğu, 1984-1993 yılları arasında doğum yeri olan Hasankeyf ilçesinin bağlı bulunduğu Batman il merkezindeki medreseleri müşahade ettik. O yıllarda Arapça kaynaklara ulaşmanın oldukça zor olduğuna şahit olduk. Ayrıca o dönemde bilgisayar imkânları ile ulaşım ve iletişim imkânları da oldukça kısıtlı idi. (Makale yazarı)

55 Eserdeki rivayetlerin tek tek tahrîci makalemizin sınırlarını aşmakta, ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir.

56 Şark medreselerinde okutulan dersler ile tefsir, fıkıh, hadis, akaid, kelam ve fıkıh usulü derslerinin güçlü verilmediği hakkında bilgi için bkz. Mehmet Çelen, *Topal Said Hoca* (Müderri Said Ertürk 1926/1990), Malatya Kültür A.Ş. Malatya 2016, s. 50-53.

Müellif her ne kadar kaynaklarının yukarıdaki eserler olduğunu söylese de kendisi zaman zaman zikrettiği rivayetlerin hadis kaynaklarını vermektedir. Bazen “Resûlullah’tan şöyle rivayet edilmiştir” diyerek⁵⁷, bazen “Bazıları, hadiste şöyle zikredildiğini söylemişlerdir”⁵⁸ diyerek rivayeti vermektedir. Kaynaklar arasında herhangi bir ayırma gitmediği görülmektedir. O bazen Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’leri ve diğer Kütüb-i Sitte kitapları yanında Ahmed b. Hanbel ile Bezzâr’ın *Müsned*’leri, Beyhakî’nin *Sünen*’i, Taberânî’nin *Mu’cem*’i, *Hâkim’in el-Müstedrek*’i, Beğavî’nin (ö. 516) *Tefsir*’î, Gazzâlî’nin *İhyâ*’sı, Kâdî ‘İyâd’ın (ö. 544) *el-Medârik*’i, Ebû Nu’aym’in *el-Hilye*’si, İbn Ebî’l-Dünyâ’nın (ö. 281) kitapları gibi eserlerin ismini kaynak olarak zikretmiş, bazen de İbn Asâkir (ö. 571), İbn Ebî ‘Âsım (ö. 287), İbn Beşkevâl (ö. 578), İbnü’l-Cevzî (ö. 597), İbn İshâk (ö. 151) ve Ebû Ya’lâ, er-Râfi’î’den nakiller yapmıştır. Zaman zaman da Kabû’l-Ahbâr’ın sözleri⁵⁹ ile tasavvuf kültüründeki hikâyeleri⁶⁰ zikretmiştir.

Dolayısıyla eserin, muhtelif kitaplardan derlenen sahih hadisler yanında sıhhatleri tartışmalı rivayetlerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

5. Eserdeki Konular ve Hadislerin Dizilişi

Eserdeki hadisler ilgili oldukları konular altına zikredilen ayetlerden sonra sıralanmıştır. Merfû’ rivayetler yanında maktû’ ve mevkûf rivayetler de az değildir. Hadislerin başındaki isnâd zincirleri hafzedilmiş, çoğu zaman sahâbî ravisi de zikredilmemiştir. Konular sıra numarası verilen bâblarla birbirinden ayrılmış ancak, hadislerde bir numaralamaya gidilmemiştir. Dolayısıyla rivayetlere sıra numaralarının verilmesi, eserden istifadeyi kolaylaştıracaktır.

Eser, 53 bâb ile 1 hâtimedden oluşmaktadır. Birinci bâb, “الباب الأول في الإسلام والایمان” “İslam, iman ve Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat Akidesi Hakkında” iken, elli üçüncü ve son bâb, “الباب الثالث والخمسون في ذكر سيدنا المهدي عليه السلام” Mehdî hakkındadır. Muhtelif konulardaki hadisler için müellif, “el-Mensûrât”⁶¹ “الباب الحادي والخمسون في المنثورات” adında bir bâb açmıştır. Bu bâb altında farklı konularla ilgili rivayetleri sıralamıştır. Bu bâb başlığı, Nevevî’nin *Riyâzü’s-Sâlihîn*’inde de yer almaktadır. Bu da müellifin, Nevevî’den etkilendiğini bir kez daha göstermektedir.⁶²

57 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 29, 43.

58 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 52.

59 El-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 19, 25, 99, 166, 189,

60 El-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 21-22, 26, 37, 48-49, 66, 72, 93, 97, 127, 152, 153,

61 Mensûrât: Bu başlıktan maksat, tek konu altına girmeyip farklı konularla ilgili olan rivayetlerdir. bkz. Muhammed b. Sâlih el-‘Useymîn, *Şerhu Riyâdi’s-Sâlihîn*, Müessesetü’r-risâle nâşirün, Beyrut 2017, s. 1494.

62 Bkz. en-Nevevî, *Riyâzü’s-sâlihîn*, s. 976.

İbrâhîm B. Muhammed El-Hasankeyfî'nin İrşâdu'l-Mu'minin ve İkâzu'l-Ġâfilîn Adlı Eserinin Hadis İlmî Açısından Değeri

Eserdeki konuların, bâb ve sayfa numaralarına göre sıralanışı şöyledir:

Bâb No:	Bâb Başlığı:	Sayfa	Sayfa Sayısı
1.	Bâb İslam, İmân ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Akidesi	3	10
2.	Bâb İhlas Kelimesinin Faziletleri	13	10
3.	Bâb Hz. Peygamber'e Salavat Getirmenin Fazileti	23	8
4.	Bâb Allah ve Resulü'nün Muhabbeti	31	12
5.	Bâb Namazı Terk Etmenin ve Gevşeklik Göstermenin Cezası	43	8
6.	Bâb Farz Namazların Fazileti	51	5
7.	Bâb Cemaatle Namaz	56	11
8.	Bâb Zekat Vermemenin Cezası	67	8
9.	Bâb Oruç Tutmanın Fazileti, Tutmamanın Cezası	75	8
10.	Bâb Hacca Gitmenin Fazileti, Gitmemenin Cezası	83	8
11.	Bâb Hz. Peygamber'in Kabri Şerifini, Mescidini ve Şehrini Ziyaret	91	8
12.	Bâb İçki İçmenin Cezası	99	8
13.	Bâb Anne Babaya Karşı Gelmek, Onlara İyilik Etmek	107	8
14.	Bâb Hz. Peygamber'in Faziletleri	115	8
15.	Bâb Mevlid-i Nebî'nin Fazileti	123	8
16.	Bâb Sahâbeye Sevgi Beslemek ve Onların Bazı Menkıbeleri	131	8
17.	Bâb Ehl-i Beyti Sevmek	139	8
18.	Bâb Komşuluk Hakkı	147	6
19.	Bâb Sıla-i Rahim Yapmanın Fazileti	153	9
20.	Bâb Allah Korkusu	162	9
21.	Bâb Recâ (Allah'ın Rahmetinden Ümit Kesmemek)	171	8
22.	Bâb Zina Suçunun Cezası	179	7
23.	Bâb Faiz Yemmenin Cezası	186	9

İbrâhîm B. Muhammed El-Hasankeyfi'nin İrşâdu'l-Mu'minin ve İkâzu'l-Ġâflîn Adlı Eserinin Hadis İlmî Açısından Değeri

24.	Bâb	Hayra Yönlendirme	195	8
25.	Bâb	Kötülükten Sakındırma	203	8
26.	Bâb	Gıybet	211	8
27.	Bâb	Söz Taşıma	219	6
28.	Bâb	Yalan Konuşma	225	6
29.	Bâb	Büyüklenme ve Kendini Beęenme	231	6
30.	Bâb	Hased ve Kin Besleme	237	6
31.	Bâb	Dünyayı Terk	243	8
32.	Bâb	Riya/Gösteriş	251	6
33.	Bâb	Cimrilięin Yerilmesi, Cömertlięin Övülmesi	257	6
34.	Bâb	İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak	263	6
35.	Bâb	Söz ve Fiilleri Bir Olmayan Âlimlerin Cezası	269	6
36.	Bâb	İlmiyle Âmil Olan Âlimlerin Fazileti	275	6
37.	Bâb	Cuma Namazı	281	6
38.	Bâb	Nâfile Namazlar	287	8
39.	Bâb	Namazda Ta'dil-i Erkâna Uyma ve Namazdaki Huşû'	295	6
40.	Bâb	Mescitlerin Fazileti ve Adabı	301	6
41.	Bâb	Fakirlięin ve Fukaranın Fazileti	307	8
42.	Bâb	Kitab ve Sünnet'e Sarılma	315	8
43.	Bâb	Kur'an Okumanın Fazileti	323	6
44.	Bâb	Zikir Meclisleri ve Zikrin Fazileti	329	8
45.	Bâb	Tevbe	337	6
46.	Bâb	Zulüm	343	6
47.	Bâb	Sadaka Vermenin Fazileti	349	7
48.	Bâb	Abdestin ve Abdestin Sünnetlerinin Fazileti	356	6

49.	Bâb	Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Verilip Önceki Hiçbir Peygambere Verilmemiş Bazı Özellikler	362	1
		Birinci Ders	363	6
		İkinci Ders	369	6
		Üçüncü Ders	375	6
50.	Bâb	Yetimlere ve Kız Çocuklara Sahip Çıkmanın ve Zayıflara Şefkat Göstermenin Fazileti	381	5
	Bir Hâtîme	Yetim Malı Yemek ve Ona Sıkıntı Vermek	386	3
51.	Bâb	Muhtelif Konular/Mensûrât	389	0
		Birinci Ders	389	7
		İkinci Ders	396	7
		Üçüncü Ders	403	8
52.	Bâb	Deccâl Konusu	411	8
53.	Bâb	Mehdî Konusu	419	10

Tabloya bakıldığında müellifin her bir konuyu ortalama beş-on sayfa ile sınırlı tuttuğu görülür. Derslerin dinleyicilere sıkıcı gelmemesi için bir dersin on iki sayfayı aşmamasına özen göstermiştir. Nitekim “Hesâisu'n-Nebî” ile “Mensûrât” ile ilgili bâblar geniş tutulduğu için üçer derse bölünmüştür.⁶³

Müellif, zaman zaman konu başlıkları altında açıklamalar yapmaktadır. Misal olarak birinci bâb altında İslam'ın beş rükününün zikredildiği hadis ile meşhur Cibrîl hadisini verdikten sonra, imanın altı şartını sekiz sayfada Ehl-i sünnet i'tikâdına göre açıklamıştır. Bu kapsamda insan fiilleri, kıyamet alametlerine iman, sahâbîlerin fazilet sırası ve Resûlullah'ın (s.a.s.) fazileti, hesâisu'n-nebî gibi konulara da değinmiştir.⁶⁴ Zikrettiği bazı bilgiler, ihtilafli konulardır. Misal olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bütün anneleri ile babalarının, ayrıca amcası Ebû Tâlib'in iman etmek için diriltildikleri konusunda âlimler aynı görüşte değildir.⁶⁵ Suyûtî ve el-Kurtûbî gibi el-Hasankeyfî'nin görüşünde olan âlimler olduğu

63 “Hesâisu'n-Nebî” ile ilgili bâb 19 sayfa, “Mensûrât” ile ilgili bâb ise 22 sayfadır.

64 El-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 5-13.

65 El-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 11-12.

gibi Ebû Hanîfe ve Alî el-Kârî gibi bu görüşü reddedenler de vardır.⁶⁶ Müellif, Resûlullah'ın faziletini anlatırken “*Şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin*”⁶⁷ ayetini vermekle yetinmez, halen birçok kimse tarafından sahih olmadığı bilinmeyen “levlâke”⁶⁸ rivayetini de delil gösterir.⁶⁹

el-Hasankeyfî, “İhlas kelimesinin fazileti” bâbı altında verdiği rivayetlere geçmeden önce şöyle demektedir: “*İhlas kelimesinin fazileti hakkında hiçbir hadis olmasa da İslam dininde onun canı ve malı koruma altına alan imanın alameti sayılmış olması ve Müslüman olmayan bir kişinin imanının bu kelimeyi söylemeye bağlanmış olması faziletini göstermesi için kâfidir.*”⁷⁰ Bu konudaki rivayetleri verdikten sonra, ihlas kelimesinin manasını öğrenip gereği gibi takatince amel edenlerin cennete gideceklerine dair açıklamalar yapmaktadır.⁷¹ Aynı şekilde “Allah ve Resul’ünün Muhabbeti” bâbı altındaki rivayetleri verdikten sonra değerlendirme mahiyetinde şöyle demektedir: “*... Allah ve Resul’ünü sevmenin alametleri vardır. Bunların en büyüğü, Resûlullah’a tabi olmak, onun Sünnetine göre yaşamak, yolunu takip etmek, onun koyduğu sınırları aşmamaktır.*” Dolayısıyla Allah’ı sevmenin alameti, Resûlullah’a (s.a.s.) tabi olmaktır. Bu da şu ayetten açıkça anlaşılmalıdır: *De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana tabi olun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Zira Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*⁷²

el-Hasankeyfî’deki Peygamber (s.a.s.) sevgisi, O’nun soyundan gelen seyidleri sevip saymasında etkili olduğu gibi,⁷³ O’nun faziletine dair zayıf rivayetleri almasında da etkili olduğu söylenebilir. Aslında bu durum sadece ona has değildir. Zayıf hadislerle amel âlimlerin ihtilaf ettiği bir konudur. İmam Buhârî, Müslim ve İbnü’l-Cevzî gibi bazı âlimler zayıf hadislerle hiçbir konuda amel et-

66 Bu konu daha çok ilgili rivayetlerin sıhhatine bağlıdır. Rivayetler bir araya getirilip tamamı sened ve metin tenkidinden geçirildikten sonra isabetli görüşün ortaya çıkacağı kanaatindeyiz. Ancak, *Sahîh-i Müslim*’de, Resûlullah’ın “Ey Allah’ın Resûlü, babam nerede?” diye soran adama “Ateştedir” diye cevap verdiğini, adam tam gideceği sırada onu çağırıp, “Muhakkak benim babam da senin baban da ateştedir” buyurduğuna dair sahih bir rivayetin olduğunu burada belirtmekte fayda vardır. (Müslim, İmân, 347) Alî el-Kârî, bu konuda *Edilletü Mu’takadi Ebi Hanîfe el-A’zam fî Ebeveyyi’r-Resûl* isiminde faydalı bir risale yazmıştır. (Alî el-Kârî, *Edilletü Mu’takadi Ebi Hanîfe el-A’zam fî Ebeveyyi’r-Resûl*, Mektebetü’l-Gurabâ, Suud-i Arabstan, 1993)

67 Kalem, 4.

68 Alî el-Kârî, *el-Esrârü’l-Marfû’a*, Dârü’l-Emâne, Beyrut 1971, s. 295, no: 385. es-Sağânî, *el-Mevdu’ât*, s. 52.

69 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 5-13.

70 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 13.

71 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 22.

72 Ali İmrân, 3/31; Daha geniş açıklama için bkz. el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 41-42.

73 Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s. 146.

meyi uygun görmez iken, Abdurrahman b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hacer, en-Nevevî, el-'Irâkî gibi âlimlerin birçoğu da fazâil, terğîb ve terhîb gibi konularda zayıf hadislerle amel etmekte sakınca görmemişlerdir. Bu görüşte olanlar, akâid ve ahkâm konularındaki hadisleri almada müteşeddîd davranırken fazâil konusundaki rivayetleri almada mütesâhil davranmışlardır.⁷⁴ el-Hasankeyfî'nin ikinci gruptaki âlimlerin görüşünde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

6. Eserdeki Hadislerin Sıhhat Durumu

Eserde müellif, rivayetlerin başında ya da sonunda zaman zaman kaynaklarını vermektedir. Ancak çoğu zaman kaynakları yanında ve sıhhat durumlarını da vermemiş olması rivayetlere mesafeli yaklaşmayı gerekli kılmaktadır. O, sonradan bir rivayetın kaynağını tespit etmiş ise bunu rivayetın altına yazmıştır.⁷⁵

Özellikle fezâil konusunda çok mütesâhil davrandığı görülen el-Hasankeyfî'nin, sened, metin veya kaynak değerlendirmesi yapmadan rivayetleri naklettiği görülmektedir. Bu durumu anlamak için "İhlas kelimesinin fazileti" hakkında zikrettiği rivayetlere bakmak yeterlidir.⁷⁶ O, ihlâs kelimesinin faziletini anlatırken, "hiçbir rivayet olmasa da kelime-i ihlas'ın, İslam'a giriş anahtarı sayılmış olması, faziletini anlamak için yeterlidir"⁷⁷ diyerek çok yerinde bir tespitte bulduktan sonra sıhhati tartışmalı rivayetler zikretmektedir. Bu durumu "Hz. Peygamber'e Salavat Getirmenin Fazileti" bâbı altında zikrettiği rivayetlerde de görmek mümkündür. Bu hususlar, onun hadis usûlüyle fazla meşgul olmadığına yorumlanabilir. Nitekim sened değerlendirmesi yaptığı rivayetler yok denecek kadar azdır.⁷⁸

Eserde zayıf rivayetler yanında mevzû rivayetlere de rastlamak mümkündür. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu durum bizce, müellifin kaynaklara ulaşma sıkıntısı yanında, elde var olan kitaplara güvenmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca onun, sened ve metin tenkidini hiç yapmamış olması da bunda etkili olmuştur.

Farklı görüşler olmakla beraber, aslında zayıf hadislerin belirli şartlar çerçevesinde fazâil-i a'mâl konularında kullanılmasına cumhur-i ulema sıcak bakmıştır.⁷⁹ Bu bağlamda eser değerlendirildiğinde, müellifin zikrettiği zayıf hadisler makul karşılansa bile, zikrettiği mevzu rivayetler için bunu söylemek mümkün

74 el-'Irâkî, *et-Takyîd ve'l-idâh*, Müessesetü'l-Kütüb es-Sekâfiyye, Beyrut, 2012, s. 132; Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, Dârü'l-Fikr, Lübnân, 2012, s. 195-197.

75 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 59-60.

76 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 13-22.

77 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 13.

78 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 49.

79 Cemâleddîn el-Kâsimî, *Kevâidü'l-Tahdîs*, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 2010, s. 116-117.

değildir. Zira hiçbir İslam âlimi mevzû hadisleri, hükümlerini belirtmeden zikretmeye cevaz vermemiştir. Başka bir ifadeyle mevzû olduğunu bile bile rivayet etmek âlimlerin ittifakıyla haramdır.⁸⁰ Burada müellifin, itimat ettiği İbn Hacer el-Heytemî'nin fetvasına göre hareket ettiği kanaatindeyiz. Ona göre rivayetleri verirken kaynaklarını zikretmek yeterlidir.⁸¹ el-Hasankeyfî de itimat ettiği kaynakları verdikten sonra, rivayetlerini bu eserlerden alacağını söylemiştir. Buradan hareketle sened ve metin tenkidine gitmemiştir. Bir diğer önemli husus, yaşadığı bölge ve dönemin kısıtlı ve zor imkânları yüzünden temel hadis kaynaklarına ya ulaşamamış ya da ulaşmakta zorluk çekmiştir. Böyle olunca da elindeki eserlerle yetinmiş, onlara güvenmiş ve onları kaynak göstermiştir. Onun bazı hadislerin başında ya da sonunda zaman zaman aslı kaynakları zikretmesi bunu göstermektedir.

el-Hasankeyfî'nin gönlünde Mevlid-i Nebî'nin ayrı bir yeri vardır.⁸² O, Mevlid-i Nebî'nin eskiden beri Müslümanların Rasûlullah'a (s.a.s.) duydukları sevginin birer tezahürü olarak bir ay boyunca kutlandığını ifade eder.⁸³ Resûlullah'ın (s.a.s.) dünyaya teşriflerinin anısına kutlanan Mevlid-i Nebî'nin faziletine dair rivayetlere ayrı bir bâb açan müellif, bu başlık altında birçok rivayet zikretmiştir. Hadis kaynaklarında tespit edemediğimiz bu rivayetler için eserinde yedi sayfa yer ayırmıştır.⁸⁴ Bu da onun Mevlid-i Nebî'yi ne kadar çok önemsettiğini göstermektedir. Zikrettiği rivayetlerden birkaçı şöyledir:

Hz. Ebû Bekir şöyle demiştir: “*Mevlid Kandili için malından bir dirhem harcayan kişi, cennette benimle beraber olur.*” Hz. Ömer de şöyle demiştir: “*Mevlid Kandilinin değerini yücelten İslam'ı ihya etmiş olur.*” Hz. Osman ise şöyle demiştir: “*Mevlidin okunması uğrunda bir dirhem harcayan kişi, Bedir ve Huneyn gazvelerine katılmış gibidir.*” Hz. Ali ise şöyle demiştir: “*Her kim Mevlid Kandiline değer verip onun okunmasına vesile olursa dünyadan imanla ayrılır ve cennete hesapsız girer.*”⁸⁵

80 Cemâleddîn el-Kâsimî, *Kevâidü'l-Tahdîs*, s. 155.

81 İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-Hedisîyye*, Dârü'l-Ma'rifa, Beyrut, ty. s. 43.

82 Mevlid: İslâm edebiyatı ve sanatında Hz. Peygamber'in doğum yılı dönümünde yapılan törenlere verilen isim; bu törenlerde okunmak üzere yazılmış eserlerin ortak adı. Bkz. Ahmet Özel, “Mevlid”, *DİA*, Ankara 2004, cilt: 29, sayfa: 475-479.

83 İlk mevlid kutlaması Mısır'da Hicrî dördüncü asırda yapılmıştır. Ondan önce mevlid kutlamalarına rastlanmamaktadır. Bkz. Ahmet Özel, “Mevlid: Tarihi ve dinî hükmü”, *Divân: İlmî Araştırmalar*, 2002/1, cilt: VII, sayı: 12, s. 235-246; M. Halil Çiçek, *Şark Medreselelerinin Serencamı*, Beyan Yay., İstanbul 2009, s. 98.

84 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 49.

85 Bu rivayetler ve daha fazlası için bkz. el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 123.

Mevlid-i Nebî'yi bid'at görüp kutlamasına karşı çıkan İbn Teymiyye, İbnü'l-Hâc gibi âlimler olmakla birlikte, İbn Hacer el-Askalanî, Suyûtî, Sehâvî, Yusuf el-Karadavî gibi mevlid kutlamayı belirli şartlar dâhilinde caiz görenler de vardır.⁸⁶ el-Hasankeyfî'nin ikinci görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Aslında Resûlullah'ın (s.a.s.) vefat ettiği gün, nasıl ki inananlar üzülmüş ise onun dünyaya teşrif ettiği güne de sevinmelerinden daha tabii bir şey olamaz. Zira O'nun dünyaya teşrifi, ümmet için en büyük nimettir. Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de nimetlere şükretmeyi ve tahdîs-i nimette bulunmayı emretmiştir. Resûlullah'a (s.a.s.) niçin pazartesi oruç tuttuğu sorulduğunda, "*Pazartesi günü doğduğum gündür...*" demiştir.⁸⁷ Hz. Musa (a.s.) ile kavminin kurtuluşu anısına, tutulan 'Âşurâ günü orucu da bu bağlamda değerlendirilebilir.⁸⁸ Dolayısıyla her ne Hz. Peygamber ve sonraki birkaç asırda günümüzde olduğu mevlid kutlamaları yoksa da⁸⁹ nimetlere şükür bağlamında yapılan fiiller her dönemde olmuştur. Öyleyse bidat ve hurafelerden uzak, kitlesel etkinlikler düzenlemek suretiyle, insanların gönlündeki Resûlullah (s.a.s.) sevgisini canlı tutmakta ve böylece insanları bir nevi hayra teşvik etmekte sakınca olmadığı kanaatindeyiz. Ayet ve hadislerde vaaz ve nasihat etmeye vurgu yapıldığı malumdur.⁹⁰ Vaaz ve nasihat bağlamında düşünüldüğünde, böylesi etkinliklerin nefislerin ıslahı için de gerekli olduğu çok rahat anlaşılabilir.

Ancak şunu da belirtelim ki günümüzdeki mevlidlerde okunan metinler Sahâbe döneminden çok sonraları yazılmıştır. İddiaya göre yukarıdaki rivayetler de Mevlid-i Nebî'nin değerini inananların gönlünde yüceltmek için bazıları tarafından sonradan söylenmiştir.⁹¹ Bu rivayetlerin temel hadis kaynaklarında bulunmuyor olması bu iddiayı desteklemektedir.

el-Hasankeyfî, yukarıdaki rivayetleri ve daha fazlasını, itimat ettiği İbn Hacer el-Heytemî'ye (ö. 976) nispet edilen *en-Ni'metü'l-Kübrâ 'ale'l-'Âlem bi-mevlidi seyyidi benî (veledi) Adem* adındaki mevlid-i nebî hakkında yazılan bir

86 Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Özal, "Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükümü", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 2002/1, cilt: VII, sayı: 12, s. 235-246

87 Müslim, Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, Sahîhu Müslim, Nşr. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut ty., Siyâm, 197.

88 Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm, Sahîhu Buhârî, Nşr, Mustafa Deybu'l-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1993, Siyâm, 68; Buhârî, Tefsîr, "Sûretü Yûnus", no: 4403.

89 Ahmet Özal, "Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükümü", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, s. 243.

90 Ayette, "Vaaz-u nasihate devam et, çünkü vaaz, müminlere fayda verir" buyrulmaktadır. Zariyat, 51/55; Allah Resûlü (s.a.s.) de "Din, nasihattir..." buyurmaktadır. Buhârî, İmân, 40; İlim, 1-53.

91 Mahmûd Sâlim Muhammed, *el-Medâihü'n-Nebeviyye*, Dârü'l-Fikri'l-Mu'âsır, Beyrut, 1996 s, 191; Necla Pekolcay, "Mevlid", *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs-Haziran 1971, cilt: 10, sayı: 108-109, s. 190-192.

eserden nakletmiştir. Tespit edildiği kadarıyla bu rivayetlerin yer aldığı en eski eser budur.⁹² Bu eser, 1952 yılında el-İstikâme matbaası tarafından Kâhire'de, daha sonra da Türkiye'de (İstanbul 1308, 1977, 1404/1984) basılmıştır. Daha sonraki süreçte bu eserdeki rivayetler, özellikle doğu ve güney doğudaki Kürt bölgelerinde okunan Hüseyin Bateî'ye⁹³ ait Kürtçe Mevlid'e girmiş ve yayılmışlardır. Oysa bu eser, tahkikli olmadığından müellifine nispeti sabit değildir. Ayrıca onun, *Mevlûdü'n-Nebî* adında mahtût halde bulunan ayrı bir eseri vardır. Mahtût eserinde bu rivayetlerden hiçbiri yer almamaktadır.⁹⁴ Bu durum tezimizi desteklemektedir.

Hadis kaynakları dışındaki eserlerden nakledilen rivayetlerin mutlaka tahrîce tabii tutulmaları, sıhhati sabit olmayanların sıhhat araştırmalarının yapılması ve zikredilen her rivayetin altında kaynakları yanında sıhhat durumunun verilmesi gerektiği ortadadır. Eserde bu hususlar birer eksiklik olarak görülebilir. Bu nedenle eserde zayıf hatta mevzu rivayetlere rastlamak mümkündür. Misal olarak eserin altıncı konu başlığının⁹⁵ altında zikrettiği "*Her şeyin Hz. Peygamber'in nurundan yaratıldığını*" ifade eden Câbir b. Abdullâh'tan (r.a.) gelen rivayetin mevzû olduğu kaynaklarda geçmektedir.⁹⁶

Aynı şekilde "*Herkim Mekke'de hac eder, sonra beni şu mescidimde ziyaret etmeyi kast ederse ona iki mebrûr haccın sevabı yazılır*" rivayetinin mevzu olduğu söylenmiştir.⁹⁷

Zayıf olduğu söylenen bir rivayet şöyledir: "*Ölüm meleği, canını almak için geldiği birisinin hiçbir iyiliğine rastlamayınca kalbini yarıdı. Orda da bir*

92 Mahmûd Sâlim Muhammed, *el-Medâihü'n-Nebeviyye*, s. 192.

93 Mehmet Tıraşçı, "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl: 2013, cilt: XVII, sayı: 2, sayfa: 214.

94 Eser, Melik Suûd Kütüphanesi Yazma Eserler bölümünde bulunmaktadır. Nr: 6469, F1311/11, Yaprak sayısı: 14, Eser hicrî 1186 yılında yazılmıştır. Eserin basımı da yapılmıştır. (Kahire 1323; nşr. Ebû'l-Fazl el-Huveynî el-Eserî, Tanta 1411/1990), Eser üzerine çeşitli şerhler de yazılmıştır. Bkz. Cengiz Kallek, "İbn Hacer el-Heytemî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul: 1999, cilt: 19, sayfa: 531-534.

95 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 131-138.

96 Abdulhay el-Leknevî, *el-Âsârü'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevdû'a*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, s.42; Detaylı bilgi için bkz. Abdurrahman Ece, *Cabir b. Abdullah ve Hadis Rivayetindeki Yeri*, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt 2016, s. 284-285.

97 İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Mektebetü'l-Matbu'âtü'l-İslâmiyye, Beyrut 2002. VI, 260, no: 5920; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, ty, III, 310, no: 6554; Nasıruddîn el-Elbânî, *Difâ'un 'ani'l-Hadis en-Nebevî*, Menşûrâtü Müesseseti ve Mektebetü'l-Hâfikî, Dimaşk, ty, s. 108.

şey bulamayınca iki çenesini açtı. Dilinin, üst damağına bitişik olduğunu ve “Lâilâheillâh” sözünü sayıkladığını gördü. Bu Kelime-i İhlas sözü için Allah o kulunu affetti.”⁹⁸ Müellif bu rivayeti İbn Ebî Dünya ile el-Beyhakî’den nakletmiştir. Bunu Ebû Hüreyre’den nakleden râvi, meçhul olduğundan hadis zayıf kabul edilmiştir. Bu rivayeti münker görenler de vardır.⁹⁹

Yapılacak detaylı bir araştırma neticesinde eserde sahih olmayan başka rivayetlere de rastlanabileceğini düşünüyoruz.

7. Eserde Müellifin Bazı Görüşleri

Müellif, Kitâb ve Sünnete bağlılığın gerekliliğine dair birçok ayet ve hadis zikretmiştir.¹⁰⁰ Onun, şiddetli bir Sünnet savunucusu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Eserinde bu konuya dair müstakil bir bâb açmış olması bunun en güzel ifadesidir.¹⁰¹ O, Ru’yetüllâh konusunda şöyle demektedir: “Hz. Muhammed (s.a.s.) Allah’ı dâr-ı dünyada gözleriyle Miraç’ta gördüğü gibi ahirette de görülecektir.”¹⁰² Dolayısıyla müellife göre Resûlullah (s.a.s.) daha dünyada iken Zat-ı Zü’l-Celâl’i görmüştür.¹⁰³ Hz. Peygamber’e getirilen salavat hakkındaki üçüncü bâbın sonunda, “Salavat harîç, huzur-u kalp ve mana bilinmeden yapılan hiçbir zikir kabul edilmez. Salavat, huzur-u kalp olmadan da kabul edilir” demektedir.¹⁰⁴ Her şey Resûlullah’ın (s.a.s.) nurundan yaratılmıştır.¹⁰⁵ Mevlid-i Nebî’yi kutlamanın mükâfatı büyüktür.¹⁰⁶ Sahâbileri sevmek gerektiğini, getirdiği rivayetlerle ortaya koyarken, onlar hakkında ileri geri konuşmanın doğru olmadığını savunmaktadır.¹⁰⁷

Eserinin sonunda kıyamet alametlerinden İsâ’nın nüzülü, Deccâl’in çıkması, Mehdi’nin ve Yecûc ve Me’cûc zuhuru hakkındaki rivayetlere ayrıca yer veren müellif, bunların hakikat olduğunu, farklı şeylere yorumlamanın doğru olmaya-çağına dikkat çekmiştir.¹⁰⁸

98 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 15.

99 İbn Ebî ed-Dünyâ, *el-Muhtadîrîn*, Dârü İbn Hazım, Beyrut 1997, s. 22, no: 9; el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin, *el-Câmi’ li-Şu’abü’l-İmân*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyâd 2003, II, 323, no: 984; Suyûtî, *Câmi’ü’l-Ahâdis*, Dârü’l-Fikir, Beyrut 1994, IV, 229, no: 11271; Nasıruddîn el-Elbânî, *Silsile el-Ahâdis ed-Da’ife ve’l-Mevdû’a*, Mektebetü’l-Me’arif, Riyâd 1421/2000, VI/91.

100 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 315-322.

101 Eserindeki 42. Bâbı bu konuya ayırmıştır. Bkz. el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 315-322.

102 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 5.

103 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 54.

104 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 30.

105 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 121-122.

106 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 123-130.

107 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 131-138.

108 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 328-329.

8. Eserden Hareketle Dönemin Öne Çıkan Dinî Problemleri

Bu başlık altında eserinden hareketle yaşadığı bölgede hangi dinî problemlerle karşılaştığını tespit etmeye çalışacağız. Müellif, 20. yüzyılın insanlarına verilecek vaaz ve nasihatlerle problemlerin çözümüne yardımcı olmak için eserini kaleme almıştır.

Eserine bakarak söz konusu dönemde hangi dinî problemlerin öne çıktığını kısmen anlamak mümkündür. O, tespit ettiği toplumsal sıkıntıları eserinde konu başlığı edinmiştir. Buna göre yaşadığı yıllarda, bölgedeki dinî sıkıntıların şunlar olduğu söylenebilir.

Müellif, ilk konu olarak Ehl-i sünnet itikadına vurgu yapmakta ve zikrettiği rivayetlerden sonra sayfalarca konuyla alakalı açıklamalar yapmaktadır. Bu durum bize, o dönemdeki insanların Ehl-i sünnet itikadından uzaklaştıklarına dair bir ipucu vermektedir. Müellif için en önemli husus insanların bozulan itikadını düzeltmektir. Bunun için uzun açıklamalarından sonra aynı konuyla irtibatlı olan ihlas kelimesinin fazileti üzerinde durmaktadır. İtikattaki bozulmanın, insanlarda Hz. Peygamber sevgisini azalttığını, namaz, oruç, hac ve zekât gibi farz ibadetlerde gevşekliğe sebebiyet verdiğini düşünmüş ve bu konularla ilgili rivayetlerin ders olarak işlenmesini gerekli görmüştür.¹⁰⁹

Müellif, yaşadığı dönemde iyiliğin yayılması için çalışan, ilmiyle âmil âlimlerin olduğunu, bununla birlikte sözleri fiillerine muvafık olmayan ve kötülüğün yayılması için çalışan sözde âlimlerin de -ki müellif bunlara “kötülüğün âlimleri” demektedir- olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰

el-Hasankeyfî'nin tespit ettiği diğer önemli bir husus içki, faiz ve fuhuş gibi büyük günahların insanlar arasında yayılmış olmasıdır.¹¹¹ Bu konularla ilgili rivayetleri veren müellif, insanlardaki ahlaki çöküşe dikkat çekmektedir. Bu durumdan mütevellit gıybet, yalan, haset, kibir, nifak ve riya gibi fertler arasında yayılıp sosyal yapıyı bozan manevî hastalıklara değinerek ilgili rivayetleri zikretmiştir.¹¹² O, bu durumları düzeltmenin, Kur'an ve Sünnete sarılarak iyiliği emredip kötülükten men etmekle mümkün olabileceğine vurgu yapmıştır.¹¹³ Bunun yanında aile ve akrabalar arasındaki bağların sağlamlaştırılması,¹¹⁴ cemaatle namaz, zikir meclislerinde bulunma ve cuma namazı gibi toplu ibadetlere ehemmiyet verme-

109 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 3-83.

110 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 269, (35. Bâb başlığı), s. 275, (36. Bâb başlığı).

111 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 99, 179, 186.

112 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 211-257.

113 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 263-267.

114 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 107, 147, 153.

nin, cimrilikten kaçınma, sadaka verme, zulümden kaçınma, yetim ve fakirlere sahip çıkma gibi hususların önemli olduğunu dair rivayetler zikretmiştir.¹¹⁵

Müellif, verilen vaaz ve nasihatlerin daha etkili olması için terğîb ve terhîble ilgili rivayetler yanında Deccâl, Nüzul-i İsa ve Mehdî gibi kıyametin büyük alametleri ile ilgili rivayetleri de zikretmeyi ihmal etmemiştir.¹¹⁶

9. Sonuç ve Değerlendirme

20. Yüzyılda yaşamış olan İbrâhîm b. Muhammed el-Hasankeyfî, doğu medreselerinde onlarca talebe okutup mezun eden bir âlimdir. Daha çok fıkıh alanında kendisini yetiştirdiği söylene de kaleme aldığı *İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-Ġâfilîn* adlı eseri, onun hadis ilmiyle de meşgul olduğunu göstermektedir.

Eser, dönemin dinî problemlerine hadislerden çözüm sunma bağlamında yazılmıştır. Senenin her haftasına bir konu düşecek şekilde 52 bâb altında verilen rivayetlerden oluşan eserde, sened ve metin tenkidi yapılmadığı gibi çoğu zaman rivayetlerin kaynakları da zikredilmemiştir. Aldığı rivayetler arasında, sahih olanlar yanında sahâbe ve tâbiîn sözleri, mutasavvıfların söz ve hikâyeleri, zayıf ve mevzû rivayetlere de rastlanmaktadır. Dolayısıyla eserin tahkik ve tahrîci yapıldıktan sonra kendisinden istifade yoluna gidilmesi gerekmektedir.

Müellif, hadisleri almada mütesâhil davranmıştır. Bu durum, onun tasavvufî yönüyle bağlantılı olmasının yanında, eserinin vaaz ve irşat amaçlı kaleme alınmış olması, zamanında kaynak bulma zorluğu, mevcut kitap ve müelliflerine güvenip itibar etme ve o günkü medreselerde hadis ilimlerinin, özellikle hadis usulünün yeterince okutulmaması gibi sebeplerden kaynaklandığı kanaatine varılmıştır. Dolayısıyla din eğitimi verilen kurumlarda, hadislerin asıl kaynaklarından okutulmasının yanında, hadis tarihi, usûlü ve literatürü başta olmak üzere diğer hadis ilimlerine önem verilmesi ve mezun olmadan önce talebelere bu bilgilerin kazandırılmasının ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte dönemin manevi hastalıklarına Kur'an ve Sünnet'ten ilaç sunmak için müellifin kısıtlı imkânlarla kaleme aldığı, iyi niyet ve gayretinin bir sonucu olan bu eserinin daha etkili ve verimli çalışmaların yapılmasını tetikleyeceğine inanıyoruz. Zira müellifin tespit ettiği, toplumdaki dinî problemler halen tedavi edilmeyi beklemektedir.

115 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 281-388.

116 el-Hasankeyfî, *a.g.e.*, s. 195, 203, 411-419.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğeri, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1999/1420.
- el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin, *el-Câmi' li-Şu'abü'l-İmân*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 2003
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm, *Sahîhu Buhârî*, Nşr, Mustafa Deybu'l-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1993.
- Çağrı, Mustafa, “İhyâü Ulûmi'd-Dîn”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, cilt: 22, sayfa: 10-13.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İfav, İstanbul 2003
- Çakır, Mehmet Sakı, “Seyda Molla İbrahim Kelhokî'nin Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Yönü ve Eğitim Öğretim Metodu”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: X Kasım 2013.
- Çelen, Mehmet, *Topal Said Hoca* (Müderis Said Ertürk 1926/1990), Malatya Kültür A.Ş. Malatya 2016.
- Çiçek, M. Halil, *Şark Medreselerinin Serencamı*, Beyan Yay., İstanbul 2009.
- Ebû'l-leys es-Semerkindî, *Kurretü'l-uyûn*, Es-Seyyid el-'Arabî, Dâru'l-Hulefâ, el-Mensûre, ty.
- Ece, Abdurrahman, *Cabir b. Abdullah ve Hadis Rivayetindeki Yeri*, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt 2016.
- el-Elbânî, Nasıruddîn, *Difâ'un 'ani'l-Hadis en-Nebevî*, Menşûrâtu Müesseseti ve Mektebeti'l-Hâfikî, Dimaşk, ty.
-, Muhammed Nasıruddîn, *Silsile el-Ahâdis ed-Da'ife ve'l-Mevdü'a*, Mektebetü'l-Me'arif, Riyâd 1421/2000.
- Hâkîm en-Neysâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, (I-IV), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut trz.
- Hizmetli, Sabri, “İbn Hicci”, *DİA*, İstanbul 1999, cilt: 20, sayfa: 66-67.
- el-'Irâkî, Zeynüddîn Abdurrahim b. el-Hüseyin, *et-Takyîd ve'l-idâh*, Müessesetu'l-Kütüb es-Sekâfiyye, Beyrut, 2012.
- İbn Ebî ed-Dünyâ, *el-Muhtadirîn*, Dâru İbn Hazım, Beyrut 1997.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, Mektebetü'l-Matbu'âti'l-İslâmiyye, Beyrut 2002.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed, *en-Ni'metü'l-kübrâ 'ale'l-'âlem bi-mevlidi sey-yidi veledi Âdem*, el-Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, Kahire, 1952/1371.
-, *Mevlidü'n-Nebî*, el-Melik Su'üd Yazma Eserler Kütüphanesi, nr: 6469, F1311/11, Riyâd.
- İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-Hedisiyye*, Dâru'l-Ma'rifa, Beyrut, ty.

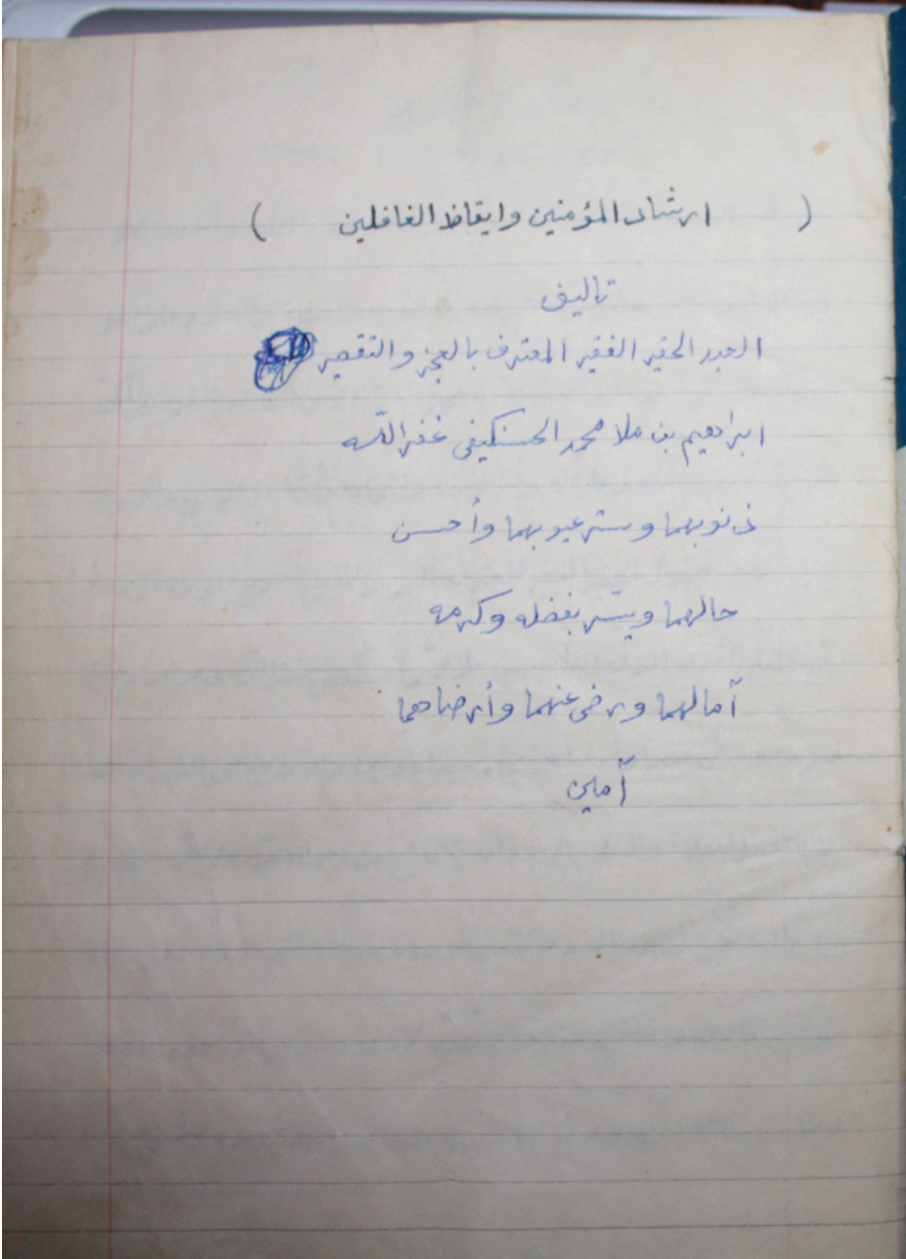
İbrâhîm B. Muhammed El-Hasankeyfî'nin İrşâdu'l-Mu'minin ve İkâzu'l-Ġâfilîn Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Değeri

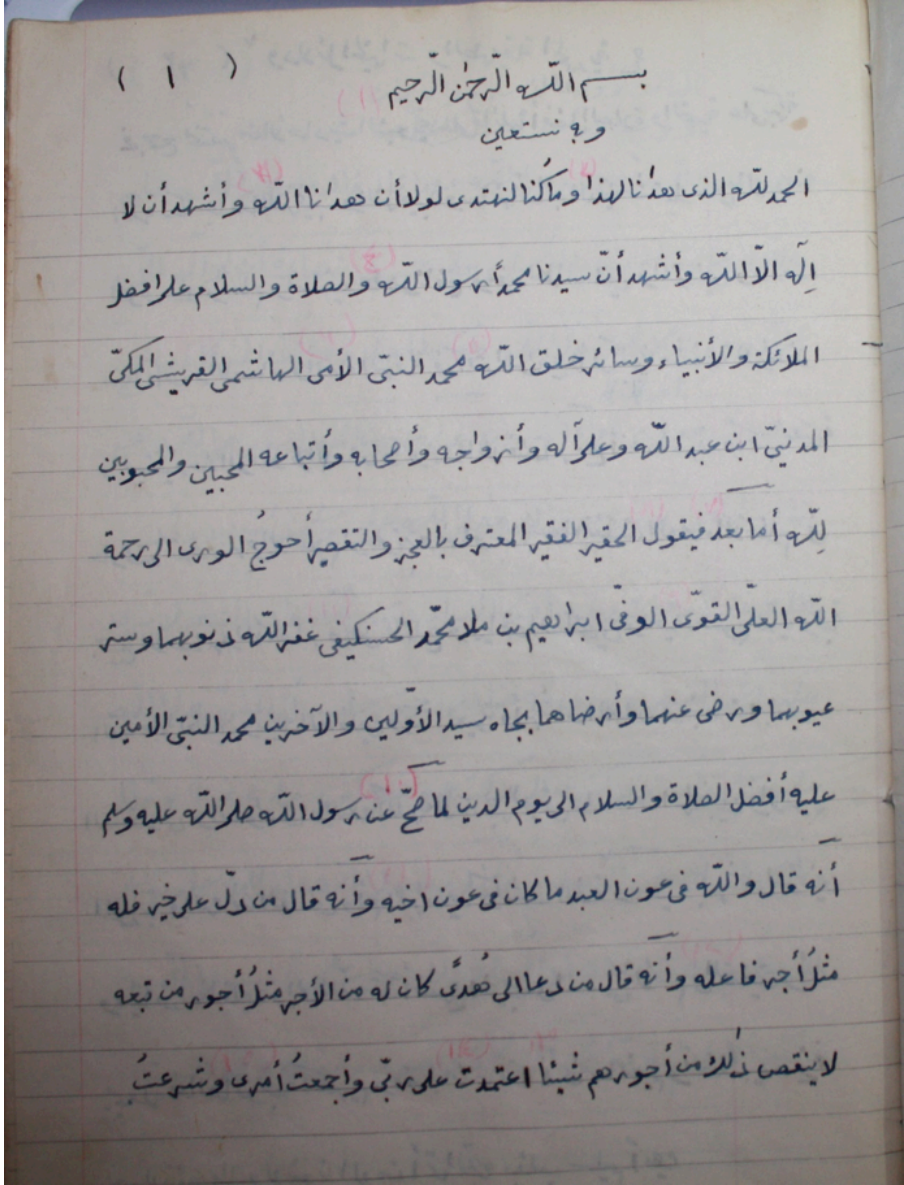
- Kallek, Cengiz, "İbn Hacer el-Heytemî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul: 1999, cilt: 19, sayfa: 531-534.
-, Cengiz, "İbn Hacer el-Heytemî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, cilt: 19, sayfa: 531-534.
- Kandemir, M. Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, cilt: 19, sayfa: 514-531.
-, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler*, İfav Yayınları, İstanbul 2009.
- el-Kârî, Molla Alî, *Edilletü Mu'takadi Ebî Hanîfe el-A'zam fî Ebeveyyi'r-Resûl*, Mektebetü'l-Gurabâ, Suud-i Arabstan, 1993.
-, *el-Esrârü'l-Marfû'a*, Dârü'l-Emâne, Beyrut 1971.
- el-Kâsımî, Cemaleddîn, *Kevâ'idü't-Tahdîs*, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 2010.
- Kırbaçoğlu, Hayri, *Eskimez Yeni*, Otto yayınları, Ankara 2017.
- Martı, Huriye, "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2011, cilt: 40, sayfa: 106-108.
- Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Nşr. Muhammed Fuad Abdalbaki, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut ty.
- Nâsîf, Mansûr Alî, *et-Tâc el-Câmi'li'l-Usûl*, I-V, Mektebetu Pâmuk, İstanbul 1381/1961.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref, *Riyâzu's-sâlihîn*, thk. Süphî es-Sâlih, Mektebetu Pâmuk, İstanbul 1990.
- Özel, Ahmet, "Mevlid", *DİA*, Ankara 2004, cilt: 29.
-, "Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükmü", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 2002/1, cilt: VII, sayı: 12, s. 235-246.
- Özervarlı, M. Sait, "Nebhânî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, cilt: 32, sayfa: 471-472.
- Pekolcay, Necla, "Mevlid", *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs-Haziran 1971, cilt: 10, sayı: 108-109, s. 190-192.
- Suyûtî, Celâluddîn Ebü'l-Fadl Abdurrahman, *Tedribü'r-Râvî*, Dârü'l-Fikir, Lübnân, 2012.
-, *Câmi'ü'l-Ahâdîs*, Dâru'l-Fikir, Beyrut 1994.
- Tıraşçı, Mehmet, "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl: 2013, cilt: XVII, sayı: 2, sayfa: 209-236.
- Tüccar, Zülfıkar, "Sabbân", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, cilt: 35, sayfa: 335-336.
- Uğur, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1996.
- Bilim Kurulu: Görmez, Mehmet; Özavşar, Mehmet Emin; Ünal, İsmail Hakkı; Ünal, Yavuz, Erul, Bünyamin, *Hadislerle İslam*, I-VII, DİB Yayınları, Ankara 2013.
- Uludağ, Süleyman, "Delâilu'l-hayrât", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, cilt: 9, sayfa: 113-114.
- Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.

İbrâhîm B. Muhammed El-Hasankeyfi'nin İrşâdu'l-Mu'minin ve İkâzu'l-Ğâflîn Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Değeri

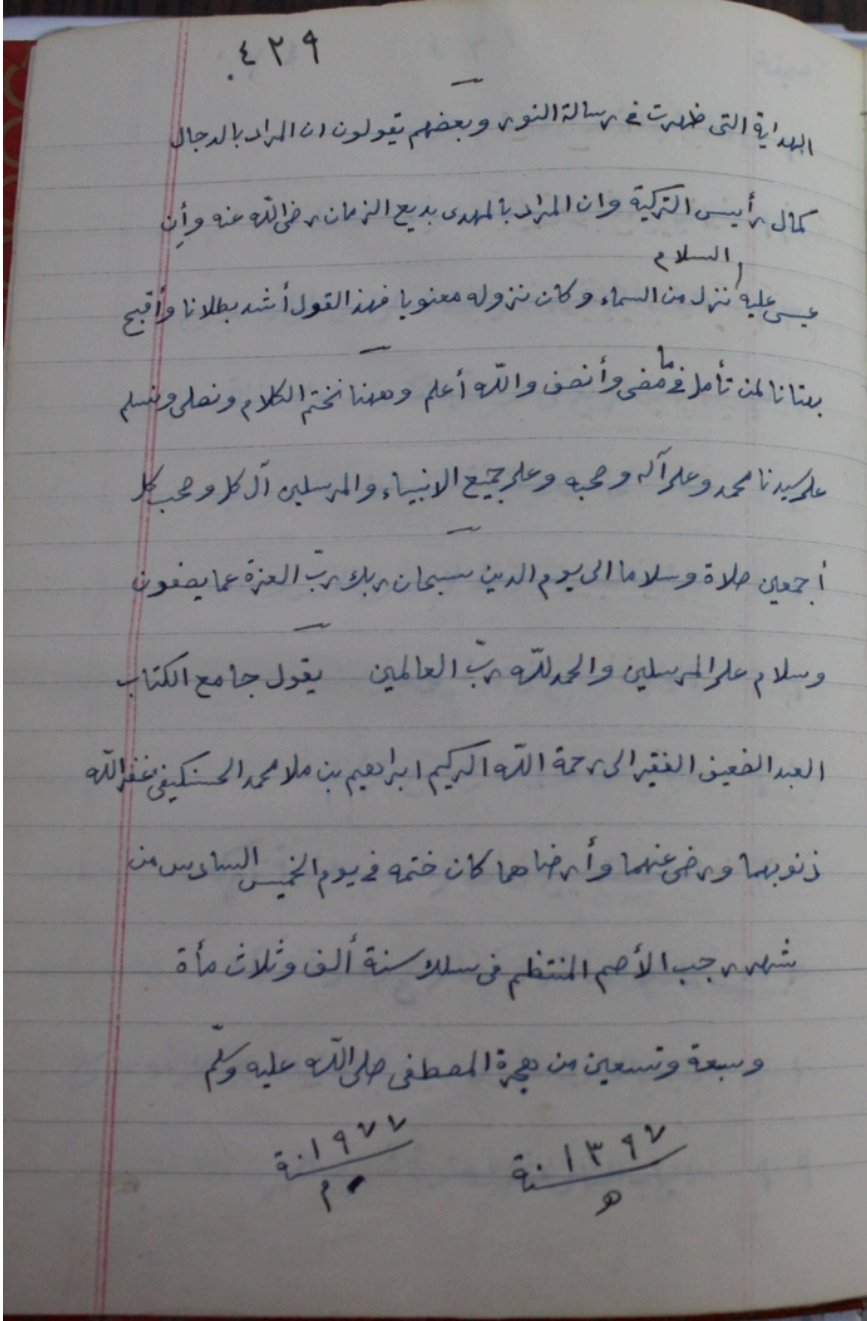
- el-'Useymîn, Muhammed b. Sâlih, *Şerhu Riyâdi's-Sâlihîn*, Müessesetü'r-risâle nâşirûn, Beyrut 2017.
- Ünalın, Abdulkerim, "Molla Fahrettin Batmanî'nin Hayatı ve Eserleri", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: III Nisan 2010.
- Üzüm, İlyas "Hüccetullâh ale'l-âlemîn", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, cilt: 18, sayfa: 452-453.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Akaidü's-Senûsi", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, cilt: 2, sayfa: 219-221.
- Yıldırım, Ahmed, "Tasavvuf Ehlinin Hadis Rivayeti ve Rivayet Usûlleri Açısından Tasavvuf Hadis Münasebeti", *İslami Araştırmalar*, cilt: 10, sayı:1-2-3, yıl: 1997, s. 110-111.
- Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İfav yayınları, İstanbul 2013.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânü'l-İ'tidâl, Dârü'l-Ma'rife*, Beyrut, ty.

EKLER

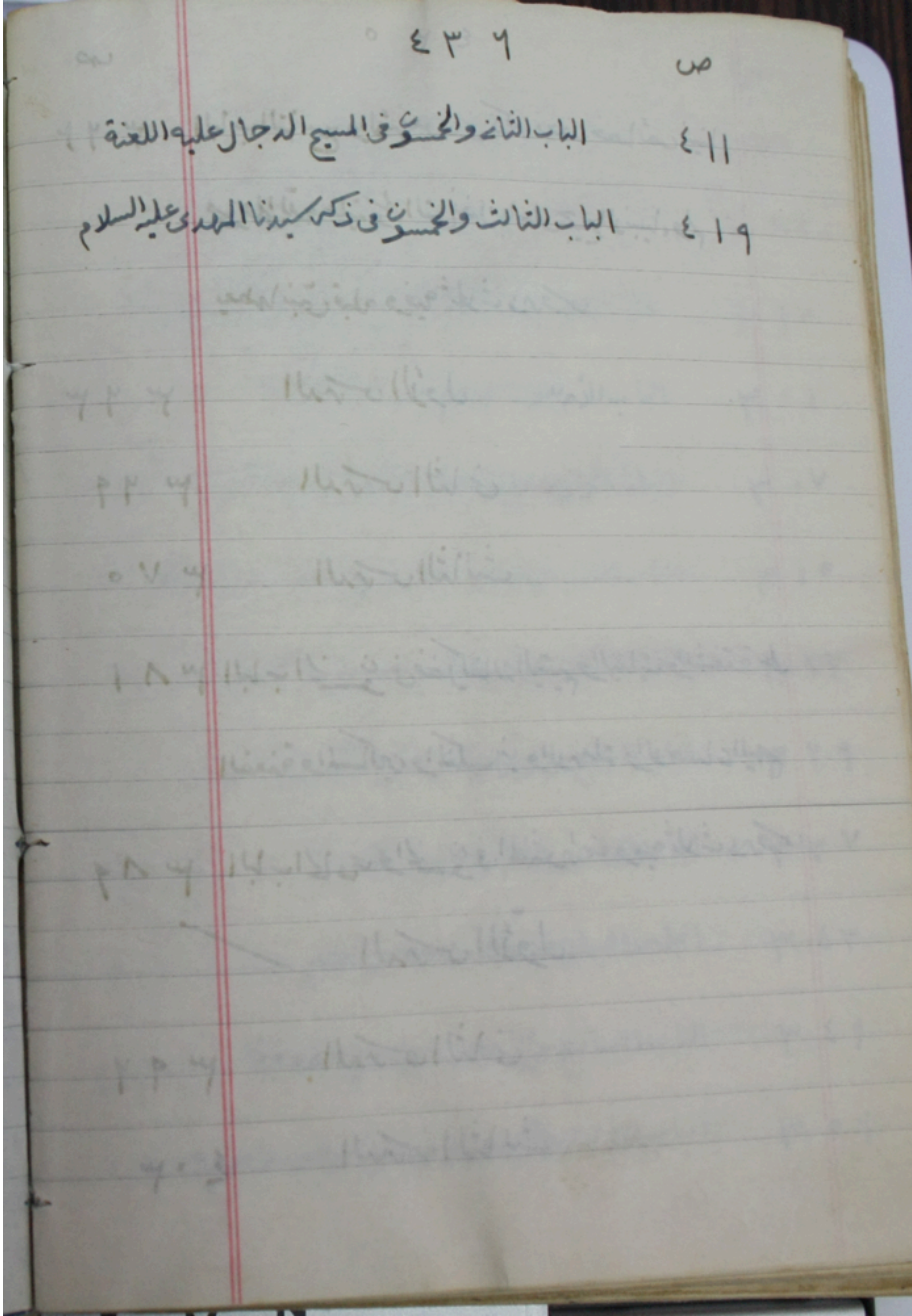
İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-ğâfilîn adlı eserin 1. sayfası

٤٣١	صحة
٣	الباب الأول في الإسلام والايان
١٣	الباب الثاني في بيان فضائل كلمة الاخلاص
٢٣	الباب الثالث في فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم
٣١	الباب الرابع في محبة الله تعالى وكرامه محمد صلى الله عليه وسلم
٤٣	الباب الخامس في عقوبة تأخير الصلاة والمثابون فيها
٥١	الباب السادس في فضائل الصلوات الخمس وتمامها
٥٩	الباب السابع في صلاة الجماعة
٦٦	الباب الثامن في عقوبة مانع الزكاة
٧٥	الباب التاسع في فضائل الصوم وعقوبة تأخره
٨٣	الباب العاشر في فضائل الحج وعقوبة تأخره
٩١	الباب الحادي عشر في زيارة قبر النبي الشريف صلى الله عليه وسلم
٩٩	الباب الثاني عشر في عقوبة شارب الخمر

İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-Ġâfilîn adlı eserin 431. sayfası.

İbrâhîm B. Muhammed El-Hasankeyfî'nin İrşâdu'l-Mu'minîn ve İkâzu'l-Ġâfilîn Adlı Eserinin Hadis İlmî Açısından Değeri

İrşâdu'l-mu'minîn ve ikâzu'l-ğâfilîn adlı eserin son (336.) sayfası